

Управление на риска в селското стопанство – модели за застраховане

Доц. д-р СВЕТЛАНА АЛЕКСАНДРОВА

Университет за национално и световно стопанство – София, България

E-mail: svetlana.aleksandrova@gmail.com

Резюме

Селското стопанство е сектор, изправен пред разнообразни рискове, произтичащи от промяната на климата, от пазарната конюнктура, от променливостта на търсенето и на цените на селскостопанската продукция.

Застраховането на земеделските култури е важен инструмент за управление на риска от загуба на доходи за земеделските производители. За настоящия програмен период в програмата за развитие на селските райони е включена мярка за управление на риска, която подпомага въвеждането на застрахователни механизми, които са с цел да се намалят негативните ефекти от климатични събития в земеделието. Сравнителният анализ показва предимствата по отношение на подхода за споделено финансиране на застраховането и партньорството между застрахователите и държавата. На основа на проучване на Европейското законодателство, на добрите практики, на иновациите в застраховането са изведени подходи за подобряване на практиката и модела за застраховане в българското земеделие. Резултатите от анализа показват предимствата на иновативните застрахователни инструменти, инициирани от ЕС, техният принос за развитие на управлението на риска в селскостопанския сектор и за улесняване на достъпа на земеделски стопани до застрахователния пазар.

Ключови думи: управление на риска, застраховане, инструмент за стабилизиране на доходите

Risk Management in Agriculture – Insurance Models

Assoc. Prof. Dr. SVETLANA ALEKSANDROVA

University of National and World Economy – Sofia, Bulgaria

E-mail: svetlana.aleksandrova@gmail.com

Abstract

Agriculture is a sector facing risks stemming mainly from climate change, market conditions, and volatility of demand and prices of the agricultural products.

Insurance of agricultural crop is an important tool for managing the risk of income loss and crop failure. In the rural development program insurance instruments are aimed at improving risk management and reducing the negative effects of climatic events on agriculture.

The measure “Risk management” is included into Rural Development program 2014–2020 supports the introduction of insurance mechanisms aim to reduce the negative effects of climatic events in agriculture.

The benefits of risk transfer and public-private partnership between insurance companies and state are revealed through comparative analysis. The survey is focus on EU risk management legislation, best insurance practice, insurance innovation, which are applied in EU countries.

The results of analysis show the advantages of the EU innovative insurance instruments and their contribution to develop risk management in agriculture sector and to facilitate the access of agriculture holder to insurance market.

Key words: risk management, insurance, farmers, income stabilization funds

Стопанската дейност на земеделските производители е изложена на много и разнообразни рискове. Рисковете, които могат да се предвидят, да се управляват и контролират от фермерите, са тези, предизвикани от колебания на цените на селскостопанската продукция, от промяна на законодателство, от административни правила и регулации, от изменения на лихвените проценти. Рискове, които трудно се контролират, са тези, които възникват от метеорологичните и природните условия. Събития като наводнения, интензивни валежи, засушавания причиняват съществени загуби за селскостопанските продукти, които се причисляват към директните ефекти. Като не директни ефекти се определят намалението на доходите, влошаване на качеството на земеделските продукти и понижаване на хранителната сигурност. Преодоляването на евентуалните загуби от екстремни метеорологични събития е възможно, ако земеделските производители прилагат различни подходи за стабилизиране на доходите, например: управленски и организационни стратегии, технологични иновации, използване на устойчиви на суша сортове култури, оптимизиране на мащаба на стопанството, развитие на неземеделски дейности, диверсификация на отглежданите селскостопански култури, инвестиране в иновативни съоръжения за напояване и др. Друга възможност е застраховането на приходите от земеделска дейност или на загубите от реколтирани продукти. Въпрос на решение на земеделските производители е какви управленски и финансови мерки да използват, за да се защитят добивите от селскостопанските култури и да се неутрализират загубите.

Рискове, породени от изменение на климата, са по-трудни за управление, затова е подходящо прехвърляне на риска чрез използване на застрахователни инструменти.

Понастоящем застраховането в земеделието се насърчава от Мярка „Управление на риска“ на Програмата за развитие на селските райони. В тази връзка е направен преглед на политиката на ЕС и на прилаганите основни

застрахователни инструменти в страните от Европейския съюз.

Селскостопанското застраховане и степента на подкрепа от правителството е въпрос, който периодично се повдига от политиките и заинтересованите лица, най-често при възникване на щети от природни и климатични събития. В България застраховането не е задължително, земеделските производители избират доброволно застрахователни продукти. Затова проучването на застрахователната практика е полезно за политиката на правителството, за превенция от бедствия в земеделието и за по-пълноценно използване на потенциала на застрахователния пазар от земеделските производители в страната.

Изследвания за селскостопанското застраховане са правени от Института по аграрна икономика, повечето от които се основават на емпирична информация и на анкетни проучвания сред земеделските производители (Лефер, Николов, Д. и др., 2014). Резултатите от изследователските анализи поставят въпроси за субсидирането на застрахователните премии, за адаптиране на застрахователните продукти към спецификата на земеделската дейност и за размера на стопанствата. В своята монография Николов, Д., Атанасова, М., Боевски, И., и др., (2013) правят детайлна характеристика на спецификата на фермерските рискове и тяхното управление.

Публикация на Световната банка – Застраховка срещу климатични промени, (2013), изследва ролята на застрахователния сектор за предотвратяването на рисковете, свързани с изменението на климата.

Целта на настоящата статия е да се направи преглед на прилаганите модели за застраховане в селското стопанство, да се сравнят практиките за застраховане между страните от ЕС и България, и да се изведат съответни препоръки за усъвършенстване на застраховането в сектора.

В изследването се разкрива взаимовръзката между Европейската и националната политика за управление на риска и използването на финансов инструментариум за застра-

ховане на земеделието в страни от ЕС и България.

В методологичен план са използвани набор от изследователски подходи като кабинетното проучване, на основата на което е направен обзор и проучване на публикации на различни автори, на документи и на регулации на ЕС, занимаващи се с проблематиката на застраховане в земеделието. Използвани са общологическите методи на анализ и синтез, и обобщение. Чрез сравнителния подход е направена съпоставка и са изведени основните характерни особености при прилагане на застрахователните инструменти в страни от ЕС и в България.

1. Управление на риска – видове застрахователни инструменти

Застраховането е превантивна дейност, с прилагането на която се намаляват загубите от настъпване на рискови събития в селското стопанство.

Застраховката е финансов инструмент за ефективно управление на рисковете в земеделието, който позволява земеделският стопанин да прехвърли част от рисковете на трета страна. За смекчаване на ефектите от климатичните промени и за неутрализиране на рисковете се използват застрахователни продукти, финансови инструменти за хеджиране на рискове и др.

Стойността на застраховката на земеделските култури се определя от степента на търсене на застрахователни продукти, покритието на риска, прилагане на правителствени програми за застраховане, участие на държавата в застрахователната система чрез субсидии към премиите за застраховане и др.

В страните от Европейския съюз (ЕС) застраховката се отнася главно до производствения риск, докато застрахователната защита срещу ценови рискове, загуби от приходи, независимо дали са свързани със земеделски култури или в животновъдството, е необичайна в ЕС.

По оценка на Европейската Комисия (ЕК), в резултат на проява на рискове, около 30%

от фермерите претърпяват загуби, които водят до променливост и несигурност на доходите.¹

Застраховането осигурява превенция и по смисъла на общественно-икономическите отношения изпълнява икономическа, социална и екологична функция.

Икономическата функция е намаляване на риска от спад на добивите, на доходите на земеделските производители и на инвестициите, поради защита на материалните активи и на земеделската продукция. Социалната функция е свързана със запазване на работната сила, осигуряване на заетост и защита на здравето на хората.

Екологичната функция е управление на риска по отношение на опазване на околната среда, на ефективно използване на природните ресурси, предпазване на почвите от ерозия и засоляване.

Всъщност застрахователната индустрия е тази, която може да предприеме действия за справяне с последствията от изменението на климата чрез инструменти, които са достъпни за земеделските производители. Застраховането предоставя различни застрахователни продукти – еднорискова застраховка, застраховане на доходите, застрахователни индекси, застраховане на приходите и др. Прилагането на различни застрахователни продукти се определя от разполагаемия капитал, традициите и културата за застраховане, достъпността до застрахователния пазар, асиметричната информация и степента на покритие на риска. Застрахователната индустрия и продуктите ѝ имат съществена роля за осигуряване на покритие на климатичните рискове, обаче ограничените финансови ресурси не позволяват на селскостопанските производители да внасят сума, която да покрива повече от един риск. Поради това, при възникване на екстремни климатични събития, загубите съответно не са напълно възстановими.

¹ Risk management schemes in EU agriculture Dealing with risk and volatility, Agricultural Markets Briefs are available on Europa: No 12 / September 2017; EU ; http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/market-briefs/index_en.htm

В практиката на застраховането в селското стопанство може да се обособят три основни модела², а именно:

- Държавно контролиран модел: характеризира се с високо ниво на държавна подкрепа и монополизирано осигуряване на застраховки. В този случай публичните разходи са тежест за държавния бюджет.

² Изследване на СБ „Застраховки срещу климатични промени Финансово управление на риска от бедствия и застрахователни възможности за адаптация към изменението на климата в България“, 2013

- Публично-частно партньорство между публични и частни дружества: оказва се успешна застрахователна схема, тъй като включва участие на държавата, т.е. по-високи фискални разходи, по-широк обхват на застрахованите стопанства и нарастване на пазарното търсене. По своята същност при този подход се споделя рискът между застрахователи, земеделци и държава.

- Пазарен модел – свободен доброволен избор за застраховане от страна на земеделските производители. Застрахователните дружества

Таблица 1. Застрахователни инструменти – основни характеристики

Table 1. Insurance instruments – basic features

Видове застрахователни инструменти	Основни характеристики
Застраховка за един риск	Покрива риск за едно рисково събитие.
Комбинирана застраховка	Покрива рискове за повече рискови събития, обединени в един застрахователен продукт
Застраховка на добивите в земеделието	Осигурява покритие на основни рискове, засягащи добивите (например суша, болести, влага). Тази застраховка може да се предлага за отделни селскостопански култури.
Застраховка на приходите	Застраховката на приходите: комбинира покритие на доходност и ценови рискове в един застрахователен продукт. Това могат да бъдат типични рискове за стопанството, в зависимост от структурата му. Тези застраховки са свързани с чувствителността и зависимостта между цената и доходността.
Застраховка на доходите	Застраховката на доходите се отнася за доходите на цялото стопанство, затова е предпочитана от земеделските производители. Тя се определя на основата на нетния доход на фермата. Осигуряването на индивидуални рискове на доходите създава опасност от възникването на моралния риск и неблагоприятния избор, тъй като потенциалните загуби не възникват случайно, но до голяма степен зависят от това колко добре един земеделски стопанин управлява фермата си.
Индексни застрахователни продукти	Те са алтернативна форма на застраховка. Плащанията за рисковете е според предварително определени индекси, които показват обезщетенията според очаквания спад на средната доходност за даден район, за група култури. Предлагат защита от рискове. Това са стандартни финансови продукти, търгуват се на дериватни пазари и са добро средство за управление на риска. Индексът е подходящ за стабилизиране на доходите на малките и средни земеделски стопанства. Разграничават се два основни индекса – доходно базиран индекс и индекс, базиран на изменение на метеорологичните условия. За неговото изчисляване е необходима надеждна метеорологична информация, тъй като съществува риск изплащанията за възникнали загуби да са неточни.
Фондове за застраховане (тип взаимно застрахователна схема)	Те са специфична колективна институционална форма за застраховане и акумулиране на финансов ресурс от различни инвеститори, на принципа на солидарност. Взаимните фондове за застраховане изискват от земеделските производители да внасят обикновено фиксирана сума, независимо от покритието на риска, в случай на загуби. Предимството е, че вложителите във фонда упражняват взаимно контрол по отношение на разпределението на финансовия ресурс и това намалява възможността за настъпване на неблагоприятен избор.

ства функционират на пазарен принцип, конкурират се, търсенето на застраховане е определящо за пазара.

Основните характеристики на застрахователните продукти са представени в табл. 1:

Освен застраховането в управлението на риска, се използват инструменти, които ограничават или неутрализират риска като форуърд и фючърс договори. Форуърд договорите са нестандартизирани споразумения между земеделския производител и купувача. Форуърдните договори гарантират на земеделския стопанин да продаде договорен размер на продукцията, при определени условия и на предварително определена цена. Договорите са възможност земеделските производители да управляват своя паричен поток и да намалят несигурността на очакваните приходи. Земеделските стопани предимно ги използват за хеджиране от спад на цените на земеделската продукция на вътрешните и международните пазари.

Фючърсите са стандартизирани договори, търгувани на фючърсни пазари, които са средство за управление на риска. Фермерите използват фючърсните договори, за да се защитят срещу променливостта на цените, като рискът от промяна на цените се прехвърля от земеделските стопани на инвеститорите и спекулантите, които го приемат за риск, и реализират печалба от него.

Схемите за взаимна застраховка са специфичен подход за застраховане, при който застраховането се осъществява от застрахователни, взаимоспомагателни дружества. Те са специализирани дружества, вложителите в тях са собственици, не са публични и не се търгуват на капиталовия пазар. Като институционална структура фондовете са начин за споделяне на риска сред групи земеделски производители, които искат да поемат своята отговорност за управлението на риска. Те могат да се разглеждат като специфична компенсационна финансова схема. Липсата на финансов капацитет и достатъчен капитал на фондовете се допълва с публичен финансов ресурс. Фондовете за застраховане могат да се разглеждат като иновации за финансиране

на земеделските производители срещу различни типове рискове.

Капиталовите и оперативни разходи, които земеделските стопани могат да направят за застраховане и оценката на риска, са определящи за избор на подход за управление на риска.

Плащането на премии, покриващи в по-голяма степен рискови събития за малките и средните фермери, е финансово предизвикателство. Затова прилагането на субсидирани програми е управленски подход, който улеснява достъпа до застрахователния пазар.

2. Политика на ЕС за управление на риска в селското стопанство

През 2013 г. Европейската комисия приема стратегия за адаптиране към изменението на климата. Тя поставя въпроси за координация между страните за намаляване на негативните въздействия от дестабилизация на климата върху икономиката и бизнеса. Споделянето на знания и опит по отношение на мерки за адаптиране и ограничение на климатичните промени е съществен елемент на политиката за справяне с климатичните промени. Европейската агенция за околна среда създава платформа (Climate-ADAPT) за адаптиране към промените на климата, чрез която се осъществява обмен на информация за конкретни мерки за адаптация, за смекчаване на последиците от промяната на климата. Нова инициатива на Европейската комисия е изграждането на Център за управление на риска при бедствия, който ще допринесе за разширяване на информацията и комуникацията между политици, бизнес и учени, което се основава на партньорство, знание и иновация.³ (De Groeve et al., 2013, 2014; JRC, 2015).

В документа „Зелена книга за застраховането“ на ЕС се откроява необходимостта от взаимодействие между изменението на климата и намаляване на риска от последиците при бедствия. „Зелена книга за застраховането“ поставя редица въпроси, отнасящи се до

³ <https://www.eea.europa.eu/publications/climate-change-adaptation-and-disaster>

подходящите подходи за застраховане срещу бедствия.

Регламент 73/2009 на Европейската комисия (ЕК) установява специални финансови и организационни решения за изплащане на финансови компенсации на земеделските стопани, които са претърпели икономически загуби, причинени от избухването на болести по животните и растенията, от метеорологични условия и от екологични инциденти. В регламента е предвидена възможност държавата да участва в застраховането, като прави вноски към премиите за застраховка на реколтата, за животните и растенията, срещу икономически загуби, причинени от неблагоприятни климатични събития, както и за болести или нашествия от вредители.⁴ За първи път в регламента са записани финансови компенсации под формата на вноски във взаимоспомагателен фонд⁵.

В Общата селскостопанска политика за периода 2014–2020 г. е отделена сума – € 104 милиарда или 25% от бюджета на ОСП, за подпомагане по мерки, свързани със застраховането от климатичните промени.

Директните плащания в рамките на Първи стълб на ОСП са значителен принос за поддържане на стабилност на доходите на стопанствата, но конкретни мерки за управление на риска са включени във Втори стълб на ОСП – развитие на селските райони, където държавите – членки биха могли да се възползват от подкрепа за развитие на национални схеми за управление на риска и за преодо-

⁴ Чл. 70 на регламент РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 73/2009 НА СЪВЕТА от 19 януари 2009 г. за установяване на общи правила за схеми за директно подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика и за установяване на някои схеми за подпомагане на земеделски стопани, за изменение на регламенти (ЕО) № 1290/2005, (ЕО) № 247/2006, (ЕО) № 378/2007 и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1782/2000.

⁵ Определението за взаимоспомагателен фонд е следното: „взаимоспомагателен фонд“ означава схема, акредитирана от държава-членка съгласно националното законодателство, чиято цел е членуващите земеделски стопани да се застраховат, при която се извършват компенсаторни плащания на земеделски стопани, претърпели икономически загуби, причинени от поява на болест по животните или по растенията, нашествие на вредители или екологичен инцидент, или за сериозен спад в техните доходи.

ляване на несигурността на доходите на земеделските производители.

За постигане на ефективно управление на риска от страна на земеделските производители за този програмен период, в настоящата програма за развитие на селските райони е предвидена мярка за управление на риска. Възможностите за използване на застрахователни инструменти са описани в Регламент (ЕС) № 1305/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 г. Според чл. 36 на този регламент, за развитие на селските райони могат да се прилагат следните инструменти: финансови вноски за премиите за застраховка на реколтата; за животни срещу икономически загуби на земеделските стопани⁶; при условие, че покритите загуби представляват повече от 30% от средната годишна стойност на производството на земеделския стопанин за последните три години; взаимоспомагателни фондове за изплащане на финансови обезщетения на земеделските стопани за икономически загуби, възникнали от неблагоприятни климатични явления, болести на животни и растения; инструмент за стабилизиране на доходите под формата на финансови вноски във взаимоспомагателни фондове за обезщетения на земеделски стопани, при сериозен спад в техните доходи.⁷

⁶ Чл. 37 на регламент 13.05.2013, Застраховане на реколтата, животните и растенията предоставя единствено за застрахователни договори, покриващи загуби, причинени от неблагоприятни климатични явления, от болест по животните или по растенията, от нашествие на вредители или от екологичен инцидент, или от приемане на мярка, в съответствие с Директива 2000/29/ЕО, с цел ликвидиране или ограничаване на болест по растенията, или нашествие на вредители, които са унищожили над 30% от средногодишната продукция на даден земеделски стопанин за предшестващия тригодишен период или от усреднения размер на база три години от предшестващия петгодишен период, като се изключват годините с най-високия и най-ниския показател.

⁷ Според чл. 39 от Регламент 1305/2013 подпомагането се отпуска, ако спадът в доходите надхвърля 30% от средногодишния доход на отделния земеделски стопанин за предшестващия тригодишен период или от усреднената сума за три години на база предшестващия петгодишен период, като се изключват най-високият и най-ниският показател. Плащанията за земеделски стопани от взаимоспомагателни фондове компенсират по-малко от 70% от загубата на доходи през годината.

Инструментът за стабилизиране на доходите има за цел да компенсира земеделски стопани от рискови събития в случай на силен спад на доходите, в сравнение със средния годишен доход на земеделското стопанство за предходен период от време.

Взаимоспомагателните фондове за застраховане като организационна институционална структура са тип публично-частно партньорство. Държавите членки на ЕС определят правилата за създаване и управление на взаимоспомагателните фондове, за отпускане на плащания при настъпване на рискови събития, за допустимост на земеделските стопани, както и за управлението и мониторинга за спазването на тези правила.

Инструментът за стабилизиране на доходите е нов в настоящата обща селскостопанска политика, загубите на доходите се компенсират от взаимоспомагателен фонд. Вноските на фермерите се акумулират като резерв към фонда, който се използва за компенсиране на загубите на доходи. Този инструмент има ограничение при ползването, тъй като компенсацията на доходите е в случай на загуби на средногодишния доход повече от 30% за предходен период. Също така трудности възникват във връзка с организиране и управление на взаимния фонд, създаването на първоначален капитал. В рамките на 2014–2020 г. – планираната обща сума за публичните разходи за субсидиране на застрахователни премии е около € 2,2 милиарда.

3. Практика на застраховането в сектор „Земеделие“ в България

В България общият брой на лицензираните застрахователи е 46. От тях 29 са общозастрахователни дружества, 14 – животозастрахователни дружества, и 2 – животозастрахователни кооперации. Застрахователните дружества предлагат разнообразни продукти за покриване на щети от рискови събития – бури, измръзване, пожар, наводнения, които засягат основно зърнени култури, царевица, слънчоглед, овощни и лозови насаждения и др. Брутният премиен приход, реализиран от

застрахователните дружества (общо застраховане) за 2017 г., е 1 752 087 031 лева, от които брутният премиен доход за земеделието е 3 179 932 лева, а застраховката за животни е 63 626 лева. От общо платените обезщетения, за земеделието са 15 664 563 лв. Платените застраховки за животни са 568 215 лв. Брутният премиен приход, реализиран от застрахователите по общо застраховане, е 16 591 783 лв., застраховката за животни е 568 215 лв.⁸

Делът на селскостопанското застраховане в общия застрахователен пазар на страната е незначителен – около 1%. Застрахователната премия в земеделския отрасъл е около 10 млн. лева годишно, при 1 620 млн. лева общ премиен приход за застрахователната система (по данни на КФН за 2016 г.).

В случай на ползване на банков кредит за изпълнение на проекти по Програмата за развитие на селските райони, застраховката е задължителна, но премията не е достатъчна за покриване на рискове от необичайни климатични условия.

Държавните помощи са също важна част от подпомагането на земеделието. Те са допълнителна подкрепа за малки и средни земеделски стопани в чувствителните сектори. Държавен фонд земеделие (ДФЗ) предоставя съфинансиране на застрахователните премии, т.е. компенсаторни плащания за покриване на щети на земеделските култури, които са вследствие на неблагоприятни климатични събития (измръзване, осланяване, наводнение, преовлажняване, градушка и суша)⁹. Плащанията са от бюджета на ДФЗ и са в съответствие със законодателството за държавна помощ на ЕС. Държавната помощ за съфинансиране на застрахователни премии на застраховки на селскостопанска продукция

⁸ Данни от Комисията за финансов надзор. Комисията за финансов надзор отчита инвестициите в застраховане, които са групирани по вид риск, а от 2017 г. публикува информация за застраховките в земеделието.

⁹ Съфинансира се 80% от размера на застрахователната премия, заплащана по застрахователните договори, в случаи, когато застраховката покрива загуби от неблагоприятни природни условия, в случай че са унищожени до 30% от средната годишна продукция, за застраховане от посочени климатични промени се съфинансира до 50% от застрахователната премия.

ограничава рисковете от загуби в резултат на климатичните промени.

Държавните помощи в земеделието за субсидиране на застраховки и за покриване на щети от климатични промени са описани в табл. 2.

Държавната помощ за покриване на загуби от климатични събития за 2017 г. е в размер на 36 403209 лева за 4000 земеделски стопанства. Публичните ресурси за съфинансиране на застрахователни премии са 4 555062 лв., които са усвоени от 1403 бенефициенти за 2016 г. За малките и средните земеделски стопанства, които отглеждат плодове, зеленчуци, етеричномаслени култури, подпомагането е до 65% от стойността на застрахователната премия за 2017 г. Това е предпоставка да се насърчат земеделските стопани да се застраховат и да придобият съответно култура за застраховане за предпазване от рискови климатични събития.¹⁰

От държавния бюджет се покриват разходи за възникнали екстремни рискове, но те не покриват цялостно загубите.

Застрахователната индустрия в страната е добре развита. Сключването на застраховки е доброволно и се определя по взаимно договаряне. Застрахователният сектор предоставя специализирани застрахователни продукти, които да покриват рискове за растениевъдството и животновъдството. Ограничените финансови възможности на земеделските

¹⁰ Помощта се счита за държавна помощ съгласно правото на ЕС. Схемите за съфинансиране за застрахователни премии са съгласно Регламент (ЕО) № 1857/2006

производители са причина застрахователната сума да не е съобразена с действителната стойност на имуществото и реколтата или да не обхваща целия обем на земеделските площи. Затова се случва купеният застрахователен продукт да не съответства на обхвата на загубите и да не покрива рисковете, причинени от екстремни климатични условия.

Опитът на другите страни показва, че държавата участва в застраховането чрез субсидирани програми за застраховане на земеделски производители, но не са въведени задължителни застраховки. В повечето страни застрахователните компании изискват задължително да се застрахова цялата земеделска продукция. Въвеждането на задължително застраховане е допълнителна административна и финансова тежест за земеделските производители и по принцип е в противоречие с пазарния механизъм на застрахователния пазар.

В България липсват достатъчно традиции и култура за застраховане от рискове от страна на земеделския бизнес, както и на населението.

Правителството и заинтересованите лица в земеделието може да се възползват от инструментите за управление на риска в ПРСР (2014–2020) и да разработят механизъм на застраховане на основата на публично-частно партньорство между частния и публичния сектор. Безспорно това би осигурило добро управление на моралния риск и ще оптимизира управлението на риска в селското стопанство.

Таблица 2. Държавни помощи за застраховане (мил. лв.)
Table 2. State aid for insurance (BGN thousand)

Година / Year	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ДП за компенсиране на щетите по земеделските култури от климатични събития	1,244000	3,966000	15,446000	4,301000	5,525511	5,920698
ДП за съфинансиране на застрахователни премии	520000	358000	594000	5,10000	1,138225	1,434 837

Източник: *Агростатистика*. / Source: *Agrostatistics*.

4. Практиката на страни от ЕС при застраховане в селското стопанство

Най-разпространеният тип застраховка в повечето Европейски страни е застраховката за покриване на рискове от събития като градушки, наводнения, измръзване, разпространение на болести, вредители и др.

Субсидиране от страна на държавата на премиите за земеделските застраховки се прилага в Австрия, Белгия, Хърватия, Франция, Италия, Литва, Унгария, Малта, Холандия, Португалия и Испания. Субсидирането на застраховките е за рискове, свързани с понижаване на доходите и нарастване на разходите, които се дължат на ценовите колебания и на влошеното качество на продуктите.

Страните, в които се субсидират застрахователните премии, са: Португалия (около 68% от общата премия), Италия (67% от общата премия); Словакия, Литва и Латвия, Кипър, Румъния – покриват около 50% от общата субсидия. Във Франция се покрива 50% от застрахователната премия, в случай на градушка и пожари, както за застраховане на нови култури и за млади фермери – до 35% от общата премия. Размерът на субсидиите е различен в отделните страни. Португалия, Италия, Словакия се отличават с по-висок процент на съфинансиране на застраховките¹¹. В Германия застрахователните дружества предлагат комбинирана застраховка за покриване на повече от един риск без субсидии. В Германия и Испания около 60% от фермерите се застраховат. Унгарските и полските фермери предпочитат да застраховат имуществото си. В Гърция и Кипър застраховането е задължително. В някои страни от Европа държавата участва, като подпомага предимно застраховане на катастрофични събития¹².

¹¹ Maria Bielza, Costanza Conte, Christoph Dittmann, Javier Gallego, Josef Stroblmair. „Agricultural Insurance Schemes Administrative Arrangement N°. Agri-2005-0321...Between Dg Agriculture (Dg Agri) And Dg Joint Research Centre (The Jrc). П/174

¹² Подобни програми се прилагат в развиващите се страни (Африка и Азия) с подкрепа на държавата и на Световната банка.

В Испания се прилага система за застраховане, която се определя като публично-частно застраховане срещу климатични рискове и вредители, и болести по животните.

Системата за застраховане в селското стопанство в Испания е изградена на основата на сътрудничество между публични институции, държавна застрахователна земеделска корпорация (ENESA) и частните субекти (AGROSEGURO). Застрахователните компании са групирани в обединение за застраховане – AGROSEGURO. Това е частна компания, която определя премиите, моделите на договорите, изплащането на обезщетенията. Обединението се състои от частни застрахователи, частно презастраховане и публичен консорциум за презастраховане. Застрахователните продукти, които се предлагат, са за стабилизиране на доходите в растениевъдството и животновъдството от неконтролируеми природни и климатични събития. Участието на земеделските стопани в системата е доброволно, субсидиите от публични институции са до 50% от общата застрахователна премия. Застраховката е елемент от националната селскостопанска политика на държавен орган (ENESA¹³), който е структура към испанското Министерство на земеделието, и съответно разработва, и одобрява национални годишни планове за застраховка, управление на субсидиите за застрахователни премии. Обединението изпълнява функции за презастраховане. ENESA разполага с бюджет за субсидиране на застраховката в селското стопанство в размер на € 211,27 милиони за 2016 г., което представлява увеличение от 6,1% през 2015 г.¹⁴. ENESA субсидира над 400 000 проекти годишно, покривайки около 36% от разходите, допълнителни субсидии (приблизително 10%) се отпускат от автономните правителства. Това означава, че за всяко евро, предоставено от ENESA, земеделският стопанин плаща допълнително € 2,2.

Във Франция до реформата за застраховането (2005 г.), градушката е събитие, чии-

¹³ <http://enesa.mapa.es>

¹⁴ <http://ecomercioagrario.com/en/spain-agricultural-insurance-guide-2016>.

то загуби се покриват от частния застрахователен пазар, без държавни субсидии. От 2006 г., застрахователните компании предлагат договори за застраховка, които обхващат повече рискове. Държавата се включва в застраховането, като субсидира застраховането срещу градушка, в размер до 35% от премията. През 2010 г. се създава Закон за Националния фонд за управление на рисковете в земеделието (Fonds national de gestion des risques en agriculture (FNGRA)¹⁵, който замества стария Фонд за управление на бедствия в земеделието (Fonds de gestion des calamités agricoles (FNGCA), съществуващ от 1964 г. Националната комисия за застраховане в земеделието (Le Comité national de l'assurance en agriculture (CNAA) е заместена с Национална комисия за управление на рискове в земеделието (Comité national de la gestion des risques en agriculture (CNGRA)) и управлява фонда. Националният фонд за управление на рискове в земеделието е разделен на три части и покрива:

- Финансиране на обезщетения при загуби, свързани с болести по растенията или животните, или при климатични събития, които се дължат на промени в климата и киселинни дъждове;

- Финансиране на помощи за застраховане срещу вреди/загуби при земеделска експлоатация – тези вреди/загуби включват градушки, дъжд, засушаване, измръзване и т.н.

- Обезщетение от бедствия в земеделието, които се дължат на неблагоприятни климатични условия.

Покриват се минимални загуби от 30% на продукцията на дадена култура и общи загуби, равняващи се на най-малко 13% от стойността на общата продукция.

Финансирането на обезщетения се осигурява от Фонда, който се захранва от такси, или (както още се наричат) „допълнителни вноски“, равняващи се на 11% на година от всички договори за застраховане, както и от субсидии от държавния бюджет¹⁶.

На земеделските производители се предоставят два вида застраховки – застраховки-

те „реколта“ и „продукти“. За „Култивиране по реколта“: По принцип се покрива щета, в случай че загубите на доходите надвишават 30% от приходите за последните три години, на ниво ферма. В този случай земеделският стопанин може да застрахова повече от две култури, представляващи най-малко 80% от обработваемата площ.

За текущия програмен период 2014–2020 г. Франция се възползва от възможността, предоставена от Европейската комисия, да прехвърли ресурси от 1-ви към 2-ри стълб и с прехвърлената сума да кредитира управлението на риска. Този избор беше мотивиран от възможността за по-голяма гъвкавост при използване на инструментите за управление на риска, без същевременно да се променят основите на вече съществуващи застрахователни продукти. Застраховането на селскостопанските култури се отнася основно за зърнени и технически култури, в по-малка степен за лозарство и зеленчуци за периода 2011–2015 г. Застрахователни индекси се предлагат във Франция, Испания, Германия и Швейцария, но все още те не са популярни, използват се предимно за хеджиране на приходите.

В Италия земеделските производители използват застраховане от взаимен фонд за застраховане от 2002 г. Съгласно регламент 73/2009, взаимните фондове функционират като частни фондове. В Италия са създадени частни взаимно застрахователни фондове към 66 обединения/групи на земеделски производители.

В Полша правителството субсидира премията за застраховане, около 28% от земеделските култури са покрити от застраховка (т.е. 140 хиляди застрахователни договори. (Marietta Janowicz-Lomot, Krzysztof Łyskawa, 2014).

Франция, Унгария, Италия и Холандия разпределят общо € 820 милиона за застрахователните схеми. Освен това, Франция е отпуснала близо € 100 милиона за взаимни фондове за застраховане за периода 2011–2014 г. В 12 страни членки на ЕС са програмирали мярка за управление на риска. Общо публичните разходи на ЕС за прилагането на мярка-

¹⁵ Закон 874 от 27/7/2010.

¹⁶ <https://agrireunionieuropea.univpm.it/en/node/973>.

та за управление на риска са € 2,7 милиарда, която ще обхване около 663 750 земеделски стопани за текущия програмен период. От публичните разходи са насочени € 2,2 милиарда за субсидиране на застраховките, а € 357 милиона за взаимни фондове и € 130 за инструмента за стабилизиране на доходите¹⁷.

Участието на държавата чрез публично-частно партньорство е механизъм за застраховане, при който тежестта от поемане на риска се разпределя между земеделските производители, застрахователите и държавата. Полза от публично-частното партньорство е, че застраховането е в пълен размер за земеделските площи и се прилагат единни условия за застраховане, като се запазва доброволният принцип при сключване на договори за застраховки.

В България няма действаща национална стратегия за адаптиране към климатичните промени, както е в страните от ЕС. От направения обзор на застрахователните практики е ясно, че застрахователните инструменти са елемент от политиката за адаптация и ограничаване на отрицателното въздействие на климатичните промени. Нашата страна е в регион, който е засегнат от повишаване на температурите, затова за ограничаване на ефектите от изменението на климата е подходящо да се обединят в национален документ мерки за специализирани застрахователни продукти, системи за ранно предупреждение, информационни кампании, обучения и адекватно законодателство.

Заклучение

Рисковете, пред които са изправени българските и европейските фермери, се увеличават, поради по-високата честота на екстремни метеорологични явления, променливостта на цените на международните пазари, вследствие на което се засилва неустойчивостта на доходите в земеделието.

Резултатите от направения анализ показват, че България е от страните, в които застраховането е доброволно. Държавен фонд „Земеделие“ съфинансира застраховките за определени земеделски култури. Застрахователният пазар е добре развит. Малките и средните земеделски стопани избягват сключване на застрахователни договори, които да покриват по-големи рискове и щети. Застрахователната индустрия в страната е добре развита и тя може да бъде съществен партньор в бъдещ модел за управление на риска в земеделието.

Практиката на страни от ЕС, с опит и традиции в управлението на риска в земеделието, може да бъде полезна за подобряване на модела за застраховане по отношение на споделеност на риска между държавата, застрахователните дружества и земеделските производители.

Българското земеделие е с ясно изразена двуполюсна структура и хетерогенност на земеделските стопанства. Стабилизирането на доходите (взаимоспомагателни застрахователни фондове) и субсидирането на премиите е подходящ инструмент за малките и средните стопанства. Селскостопанските производители в България трябва да започнат да приемат застраховката като инвестиция. Към настоящия момент само тези, които имат достатъчно финансов капацитет, избират застраховането.

Българското правителство може да разшири подкрепата си за субсидиране на застраховането. Съвместно със застрахователните компании да се създаде застрахователен механизъм, адаптиран към спецификата на земеделието. Субсидирането на застрахователните премии има положителен икономически ефект за земеделския бизнес и насърчава земеделските производители да използват продуктите на застрахователния пазар.

Действащият застрахователен модел се нуждае от допълнително изследване във връзка с интегрирането на инструменти за застраховане, създаване на механизми за стабилизиране на доходите на земеделските производители от неблагоприятни рискови събития.

¹⁷ Agricultural Markets Task Force Issue Paper, Risk management, Issue paper, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/agri-markets-task-force/2016-10-04/paper-risk-management_en.pdf

В бъдещата Обща селскостопанска политика управлението на риска ще бъде подкрепено и земеделските производители ще могат да прилагат в по-голям мащаб застрахователни продукти, което съществено ще подобри последващото разпределение и преразпределение на риска.

ЛИТЕРАТУРА

Alexandrova, S. (2013). Analysis of Insurance Sector and Financial Instruments' Contribution to Climate Change – Related Risk Prevention, Loss and Damage Management in Bulgaria". World Bank, Washington, DC.

Bielza, M., Conte, C., Dittmann, C., Gallego, J. and Stroblmair, J. (2008). Agricultural insurance schemes, Final report December 2006, Modified February, 327 p. <http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/external/insurance/>

Gurenko, E. N., Itigin, A., & Dumitru, D. (2008). Bulgarian Catastrophe Insurance Initiative Feasibility Study Draft.

Janowicz-Lomott, M., & Lyskawa, K. (2014). The new instruments of risk management in agriculture in the European Union. *Procedia Economics and Finance*, 9, 321-330.

Liffer, M., Nikolov, D., Sergio Gomez and Paloma, M. Chopeva. 2014. Main factors of the development and attractiveness of the insurance market for agricultural holdings. *Economic Studies*, vol. 2.

Nikolov, D., Atanasova, M., Boevski, I., Ivanova, E. (2013). Farm risk. *Avangard Prima*

O'Donoghue, E. (2014). The effects of premium subsidies on demand for crop insurance.

Tangermann, S. (2011). Risk management in Agriculture and the Future of the EU's Common Agricultural Policy. *ICTSD, Issue Paper*, 34.

Agricultural Report of the Ministry of Agriculture and Forestry. MAFG, 2017, 2016, 2015, 2014. (BG)

EC-European Commission. (2001). Risk Management Tools for EU Agriculture—with a special focus on insurance. *Directorate A. Economic Analyses, forward studies, evaluation. January.*

European Commission, (2014). Comparative Analysis of Risk Management Tools Supported By the 2014 Farm Bill and The Cap 2014–2020, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/540343/IPOL_STU\(2014\)540343_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/540343/IPOL_STU(2014)540343_EN.pdf)

European Commission, (2016). Agricultural Markets Task Force Issue Paper; Risk management https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/agri-markets-task-force/2016-10-04/paper-risk-management_en.pdf

Regulation (EU) No 1307/2013 of 17 December 2013, establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) No 637/2008 and Council Regulation (EC) No 73/2009 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0608:0670:EN:PDF>

Regulation (EU) No 1308/2013 of 17 December 2013, establishing a common organisation of the markets in agricultural products and repealing Council, Regulations (EEC) No 922/72, (EEC) No 234/79, (EC) No 1037/2001 and (EC) No 1234/2007 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0671:0854:EN:PD>

Regulation (EU), No 1305/2013 of 17 December, on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0487:0548:EN>:

Regulation, C. (2014). No 74/2009 of 19 January 2009 amending Regulation (EC) No 1698/2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). *Official Journal of the European Union, L*, 30, 100.

World Bank, (2010). Government Support to Agricultural Insurance: Challenges and Options for Developing Countries.

World Bank. (2013). Insurance against climate change. Financial Management of Risk of Disasters and Insurance Opportunities for Adaptation to Climate Change in Bulgaria. (BG)